

UDC 821.162.1.09Недзвецкий+305-055.1+821.162.1-32”18”

Agnieszka Trzeńska-Nowak

ORCID: 0000-0001-8425-7185

FIGURA MĘŻCZYZNY NIEOBECNEGO W KRÓTKICH UTWORACH PROZATORSKICH ZYGmunTA NIEDŹWIECKIEGO

Abstrakt. *Celem naukowym niniejszego artykułu jest omówienie figury mężczyzny nieobecnego w prozie Zygmunta Niedźwieckiego. Materiałem badawczym stały się opowiadania pisarza znajdujące się w czterotomowym zbiorze wydawanym w Lublinie w latach 2009–2012. W omówieniu figury mężczyzny nieobecnego autorka posługuje się koncepcją nowoczesnej męskości wchodzącej w skład studiów nad męskością. Z pogłębionej analizy wysuwają się wnioski, iż w XIX wieku widoczny jest wyraźny kryzys patriarchy poddający w wątpliwość takie wyznaczniki maskulinizmu jak odwaga, honor oraz siła woli. Pisarz przygląda się codziennej egzystencji, w której jego bohaterowie poszukują szczęścia i próbują odnaleźć swoje miejsce, a tym samym zdefiniować siebie jako mężczyznę.*

Słowa kluczowe: *mężczyzna, XIX wiek, samotność, Zygmunt Niedźwiecki.*

Nota o autorze: *Agnieszka Trzeńska-Nowak, doktor nauk humanistycznych, wykładowca w Centrum Języka i Kultury Polskiej UMCS.*

E-mail: *agnieszkatrzesniewska@vp.pl*

Агнешка Тшесневська-Новак

ФІГУРА ВІДСУТНЬОГО ЧОЛОВІКА У КОРОТКІЙ ПРОЗІ ЗИГМУНТА НЕДЗВЕЦЬКОГО

Анотація. *Наукова мета цієї статті — обговорити постать людини, якої немає в прозі Зигмунта Недзвецького. Матеріал дослідження включав оповідання письменника з чотиритомної збірки, виданої в Любліні у 2009-2012 роках. Обговорюючи фігуру відсутнього чоловіка, автор використовує поняття сучасної маскулінності, яке є частиною маскулінних досліджень. Поглиблений аналіз приводить до висновку, що в XIX століт-*

ті спостерігається явна криза патріархату, що ставить під сумнів такі детермінанти маскулінізму, як мужність, честь і сила волі. Письменник дивиться на повсякденне буття, в якому його герої шукають щастя і намагаються знайти своє місце і таким чином визначити себе як людину.

Ключові слова: людина, XIX ст., самотність, Зигмунт Недзвіцький.

Інформація про автора: Агнешка Тшесневська-Новак, д. філ. н., викладач польської мови в Центрі польської мови і культури для польської діаспори і іноземців Університету Марії Кюрі-Склодовської.

Електронна адреса: agnieszkatrzesniewska@vp.pl

Agnieszka Trzeźniewska-Nowak

THE FIGURE OF THE ABSENT MAN IN ZYGMUNT NIEDŹWIECKI'S SHORT PROSE WORKS

Abstract. *The scientific aim of this article is to discuss the figure of the absent man in the prose of Zygmunt Niedźwiecki. The research material was the writer's short stories included in a four-volume collection published in Lublin in the years 2009–2012. In discussing the figure of the absent man, the author uses the concept of modern masculinity, which is part of studies on masculinity. The in-depth analysis leads to the conclusion that in the 19th century there was a clear crisis of patriarchy, which questioned such determinants of masculinity as courage, honor and willpower. The end of the 19th century exposes the degradation of male heroes who function in a space of values that, on one hand, are becoming a thing of the past, and on the other hand, become a point of reference for an attempt to create a new male model in times of crisis, which also includes a crisis in the functioning of the family. The writer looks at everyday existence, in which his characters seek happiness and try to find their place, and thus define themselves as men. The growing dilemmas resulting from the attempt to reconcile the traditional image with the modern one, in which a man does not have to mask his feelings, fears, phobias, have become a source of further issues. The absentees are men who are merely extinct type of hero leaving behind sentimental trinkets and everyday objects that play a key role in the processing of grief by the closest family members, or men who, due to their professional commitments, rarely appear in the home space. Also absentees might be seen as the outsiders, the heroes standing on the sidelines, observing social life from a safe distance. Male-female relationship dynamics, often based on lies, in Zygmunt Niedźwiecki's stories are*

depicted, which are the main driving force of action, but at the same time they are not selfless, because in such arrangements men are often focused on profit. However, Niedźwiecki's men are also victims of patriarchy and do not embody the masculine model of strength, courage or bravery; they value only male-male relations in public space above all else. The Niedźwiecki's stories studied here may become a contribution to a broader perspective on the studies on masculinity and its crisis.

Key words: man, 19th century, loneliness, Zygmunt Niedźwiecki.

Information about author: Agnieszka Trzeźniewska-Nowak, PhD in Humanities, lecturer at the Centre for Polish Language and Culture at Maria Curie-Skłodowska University.

E-mail: agnieszkatrzezniewska@vp.pl

Zygmunt Niedźwiecki (1864–1915) to pisarz nieco zapomniany i funkcjonujący na marginesie zainteresowania czytelników oraz krytyków literackich¹. Jest on autorem licznych zbiorów opowiadań (*Słońce*, 1892; *Jedyne dzieło*, 1893; *U ogniska*, 1894; *Grzech*, 1895; *Sam na sam. Nowele i szkice*, 1895; *Pneumatyk nr 301*, 1897; *Topielec. Nowele*, 1897; *Dobro publiczne. Fraszki*, 1897; *Sposób na diabła. Szkice*, 1899; *Liść figowy. Fraszki*, 1901; *Lekcja życia. Fraszek seria ostatnia*, 1903; *Oczy. Nowele i szkice*, 1905; *Czarna pantera. Fraszki*, 1908; *Jego Królewska Mość Boa Dusiciel. Fraszki*, 1908). To przede wszystkim mistrz krótkich form narracyjnych². W centrum jego zainteresowania znajduje się świat mieszczan, ich codzienna egzystencja, marzenia, dylematy moralne, rozterki egzystencjalne, które korespondowały z nastrojami charakterystycznymi dla schyłku XIX wieku przesyconego pesymizmem, utratą wiary w przyszłość, drapieżnym materializmem. Przez badaczy wiązany jest głównie z naturalizmem³, ale w jego utworach prozator-

- 1 Por. D. Piechota, Małe formy narracyjne w twórczości Zygmunta Niedźwieckiego i Elina Pelina, [w:] *Bułgaria i Polska: Paralele literackie i kulturowe. Studia*, pod red. M. Grigorovej i J. Ławskiego, Białystok-Wielkie Tyrnowo 2022, s. 153.
- 2 Warto zwrócić uwagę, iż Zygmunt Niedźwiecki skłaniał się w stronę klasycznego wzorca, który nie zakładał rozwoju w stronę eseju czy reportażu, jak działo się z nowelą młodopolską łączącą w sobie zarówno naturalizm jak i modernizm. Por. H. Ratuszna, *Od naturalizmu do młodopolskiej fantastyki – o przemianach gatunkowych noweli* [w:] *Z problemów krótkich form narracyjnych. Nowela młodopolska*, pod red. H. Ratusznej, Toruń 2006, s. 13 i in.
- 3 F. Araszkiwicz, *Pozycja Zygmunta Niedźwieckiego w polskim naturalizmie*, „Roczniki Humanistyczne” 1953, 4/1, s. 237 i in.

skich widać również inspirację modernizmem. Bohaterowie jego opowiadań, w głównej mierze mężczyźni, to poniekąd jednostki przeciętne potwierdzające zasadę, iż światem rządzą pierwotne instynkty, a w tak skonstruowanej przestrzeni ludzie nie mogą liczyć na jakąkolwiek przychylność. Dodatkowo, protagoniści często skłaniają się do amoralnych zachowań, a z pozoru pozytywne wydarzenia, jak niespodziewany spadek czy wygrana na loterii stają się powodem kolejnych nieszczęść w ich życiu. Przyglądając się nowelistyce Zygmunta Niedźwieckiego¹ można dojść do wniosku, iż stanowi ona wyraźny pomost pomiędzy małymi formami narracyjnymi chociażby Bolesława Prusa, a prozatorską twórczością np. Jarosława Iwaszkiewicza².

Przełomu XIX i XX wieku przesycony jest pesymistyczną atmosferą schyłku epoki spod znaku filozofii Schopenhauera oraz Nietzschego. Przewartościowaniu ulega również do tej pory dość stabilna kategoria męskości³, bo to wówczas zaczyna być ona łączona, jak przypomina Ewa Paczoska⁴, z kryzysem (zarówno światopoglądowym, społecznym, prywatnym jak i publicznym). Jak słusznie zauważa Mateusz Skucha, najistotniejsze zmiany w postrzeganiu męskości zaszły właśnie w XIX wieku i sprawiły, iż stały się one źródłem „nowoczesnej męskości”⁵. Elizabeth Badinter idzie nawet o krok dalej dochodząc do wniosku, iż „wiek XIX to stulecie, którego początek i koniec wyznaczają >>kryzysy męskości<<”⁶. W związku z tym wielu pisarzy pró-

- 1 Mowa o czterech tomach opowiadań wydanych w ramach „Lubelskiej Biblioteki Młodopolskiej”: Z. Niedźwiecki, *Opowiadania*. Tom I, pod red. D. Trześniowskiego i in., Lublin 2009, Z. Niedźwiecki, *Opowiadania*. Tom II, pod red. D. Trześniowskiego i in., Lublin 2009, Z. Niedźwiecki, *Opowiadania*. Tom III, pod red. D. Trześniowskiego i in., Lublin 2010, Z. Niedźwiecki, *Opowiadania*. Tom IV, pod red. A. Skały i in., Lublin 2012.
- 2 Wspomina o tym m.in. Dariusz Trześniowski we wstępie do pierwszego tomu opowiadań pisarza. Por.: D. Trześniowski, *Polski Maupassant*, [w:] Zygmunta Niedźwieckiego. *Opowiadania*. Tom 1, Lublin 2009, s. 10.
- 3 Na uwagę zasługuje fakt, iż pierwszy kryzys męskości dostrzec można już na początku XIX wieku, ale dopiero schyłek wieku przyniósł znaczące przewartościowania.
- 4 Por. E. Paczoska, *Dojrzewanie dojrzałość niedojrzałość. Od Bolesława Prusa do Olgi Tokarczuk*, Warszawa 2004.
- 5 M. Skucha, *Ładni chłopcy i Szalone. Męskość i kobiecość w późnym piśmarstwie Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Kraków 2014, s. 220.
- 6 E. Badinter, *XY- tożsamość mężczyzny*, przeł. G. Przewłocki, Warszawa 1993, s. 29.

buje na nowo zdefiniować męskość w kontekście powoli rozpadającej się tradycji patriarchalnej promującej ściśle określone role społeczne dla kobiet i mężczyzn. Jak pisze Skucha “prawdziwie męski mężczyzna wykorzystuje każdą sposobność do walki o władzę, honor, godność i prestiż w sferze publicznej”¹ jednakże w przypadku bohaterów Zygmunta Niedźwieckiego ten czysty heroizm jest kompletnie niewidoczny. Co ciekawe, męscy bohaterowie autora *Pularesa* to przede wszystkim jednostki zagubione i usilnie starające się sprostać rolom narzuconym przez patriarchalne społeczeństwo. Na kartach jego opowiadań odnajdujemy bohaterów, którzy w przestrzeni domu – należącej do sfery prywatnej – często popadają w rozpacz, przyznają się do własnych słabości, a niekiedy ich zachowanie świadczy o rozwijającej się chorobie psychicznej. Wszystko to przeczy utrwalonemu w tradycji wzorcowi męskości².

Mężczyźni w XIX wieku z jednej strony starali się realizować narzucane im role społeczne: głowy rodziny, narzeczonego, ojca, męża, z drugiej zaś próbowali stworzyć własną definicję męskości, wpisując się w szeroko zakrojony kontekst kulturowy, który dziś inspiruje badaczy studiów nad męskością³. Narastające dylematy wynikające z próby pogodzenia tradycyjnego wizerunku z nowoczesnym, w którym mężczyzna nie musi maskować swoich uczuć, lęków, fobii stały się źródłem kolejnych rozterek⁴. Problematyczne okazało się również doświadczenie samotności zarówno w przestrzeni prywatnej jak i zawodowej. Co warto podkreślić, dotyczyło ono nie tylko starszych osób, ale i młodych, którzy rozczarowani dotychczasową egzystencją oraz dynamicznym tempem zmian zachodzących w drugiej połowie XIX tracili złudzenia dotyczące amerykańskiego

1 M. Skucha, Męskości nowoczesne? Wiek XIX, “Wielogłos. Pismo Wydziału Polonistyki UJ” 1(11), 2012, s. 10.

2 K. Szmigiero, Męskość a szaleństwo: przedstawienie mężczyzn chorych psychicznie w literaturze i filmie, [w:] Męskość w kulturze współczesnej, red. A. Radomski, B. Truchliński, Lublin 2008, s. 391.

3 Por. K. Kłosiński, De(re)konstrukcja męskości, “Teksty Drugie” 2015, nr 2, s. 11-29.

4 Por. E. Paczoska, *Wokulski i czas wielkiej zmiany*, [w:] eadem, *Lalka, czyli rozpad świata*, Warszawa 2008, s. 174-184.

snu o bogactwie i szczęściu. Rozczarowanie to potęgowało także liczne konflikty na linii ja-świat¹.

W niniejszym artykule chciałabym skupić się na figurze mężczyzny nieobecnego, rozumianej dosłownie jak i metaforycznie. Słusznie zauważa Sylwia Cieniuch, że „społeczeństwo po XIX wieku stało się <<społeczeństwem bez ojca>>, w sensie fizycznym i emocjonalnym”² w związku z tym „świat domowy staje się wówczas >>światem bez mężczyzn<<”³. W pierwszym przypadku mowa o umierającym bohaterze, który pozostawia po sobie pełne sentymentu bibeloty i przedmioty użytku codziennego, odgrywające kluczową rolę w przepracowywaniu żałoby przez najbliższych członków rodziny (*Świstki*). W drugim przypadku nieobecni są mężczyźni, którzy ze względu na zobowiązania zawodowe rzadko pojawiają się w przestrzeni domowej (*Diana, Pierwszy maja*). Nieobecni są także outsiderzy, bohaterowie stojący na uboczu, obserwujący życie społeczne z bezpiecznej odległości. Ich dystans wynika niekiedy z odmiennego światopoglądu, a czasami z obawy przed integracją z grupą, dla której życie to celebrowanie rutynowych czynności⁴. To także przybysze spoza społeczności, którzy upatrują swojego szczęścia w życiu rodzinnym (*Wybór*). Dariusz Trzeźniowski we wstępie do pierwszego tomu opowiadań Zygmunta Niedźwieckiego zatytułowanym *Polski Maupassant...* napisał, że „obraz człowieka jaki wyłania się z opowiadań, jest jednoznacznie pesymistyczny”⁵. Podążając tym tropem można stwierdzić, iż bohaterowie Niedźwieckiego przeżywają liczne konflikty i rozterki, a podejmowane przez nich działania przynoszą rozczarowanie.

Mężczyzna nieobecny w prozie Niedźwieckiego to przede wszystkim umierający bohater pozostawiający po sobie rzeczy material-

- 1 Por. T. Sobieraj, *Bohaterowie wśród „ruin” i „błyszczących nędz” O konfliktach jednostki ze światem w utworach prozą Michała Bałuckiego*, [w:] *Świat Michała Bałuckiego*, pod red. T. Budrewicza, Kraków 2002.
- 2 S. Cieniuch, *Kryzys męskości jako zmiana tradycyjnego paradygmatu*, [w:] *Męskość w kulturze współczesnej*, pod red. A. Radomskiego, B. Truchlińskiej, Lublin 2008, s. 72.
- 3 D. Piechota, *Świat mężczyzn*, [w:] idem, *Świat mieszczan w prozie Michała Bałuckiego*, Białystok 2023, s. 108.
- 4 Por. C. Wilson, *Outsider*, przeł. M. Traczewska, Poznań 1992, s. 12.
- 5 D. Trzeźniowski, *Polski Maupassant*, op. cit., s. 9.

ne, które pełnią rolę pomostu między dwoma światami. W *Świstkach* umiera młody mężczyzna w sile wieku, a jego brat przejmuje obowiązek uporządkowania po nim rzeczy. Relacje między braćmi wydają się dość luźne i naznaczone są w pewien sposób piętnem odmienności; zmarły nie miał żony, ani dzieci, a w związku z tym przewidziane w tradycji patriarchalnej role społeczne (jako ojciec, mąż) nie mogły być tutaj zrealizowane¹. Proces porządkowania rzeczy po zmarłym bliskim krewnym jest z jednej strony sposobem na poradzenie sobie z żałobą, z drugiej zaś mężczyzna stara się odtworzyć ostatnie dni przed śmiercią brata. Piotr początkowo z niezwykłym namaszczeniem przegląda rzeczy należące do zmarłego widząc w każdej z nich jego obecność:

Oto tytonierka, do połowy jeszcze napełniona tytoniem i bibułkami; surdut, przejęty wonią perfum, którymi przedwczoraj jeszcze zapewne go skrapiano; w kieszeni chustka z węzełkiem w jednym rogu, znakiem jakiegoś świeżego planu, obietnicy, zobowiązania, które nie miały już nigdy być spełnione ni wyjaśnione nawet²;

Wizyta w mieszkaniu studenta to początek retrospekcji, wspomnienia wspólnego dzieciństwa i młodości, odkrywając jednocześnie elementy nieznanne dla niego, pokazujące, iż mieszkający z dala od rodzinnego domu młodzieniec miał również swoje tajemnice:

Napotykał bilety kolegów brata, liściki i fotografie kobiet mnóstwo rzeczy niezrozumiałych, nowych, obcych sobie szczegółów i tajemnic życia zmarłego od chwili, kiedy opuścił rodzinne miasto³.

Przestrzeń ta staje się przestrzenią melancholijnego doświadczenia⁴, w której przeszłość splata się z terażniejszością. Piotr cierpi z powodu tęsknoty, potęgującej w nim kolejne obrazy braku i straty⁵, ale jednocześnie usilnie wręcz stara się odnaleźć potwierdzenie, że zmarły mężczyzna,

---

1 Por. M. Szczepaniak, *Męskość w opresji? Dylematy męskości w kulturze Zachodu*, [w:] *Gender: Wizerunek kobiet i mężczyzn w kulturze*, pod red. E. Durys, E. Ostrowskiej, Kraków 2005, s. 29.

2 Z. Niedźwiecki, *Świstki*, [w:] idem, *Opowiadania. Tom I*, pod red. D. Trzeźniowskiego i in., Lublin 2009, s. 189.

3 Ibidem, s. 191.

4 M. Bieńczyk, *Melancholia. O tych, co nigdy nie odnajdują straty*, Warszawa 2012, s. 13.

5 Ibidem.

mimo odległości ich dzielącej, myślał o nim. Jego zachowanie polegające na wręcz nerwowym przerzucaniu kolejnych rzeczy przypomina scenę, w której rodzina zmarłego Macieja Puchty z opowiadania *Pulares* Zygmunta Niedźwieckiego skupia się przede wszystkim na odnalezieniu pieniędzy seniora, sprawdzeniu jego kieszeni, ubrań, a nie śmierci mężczyzny. Nawiasem mówiąc, Honoriusz Balzak podkreślał, iż historię świata tworzą kobiety i mężczyźni oraz ich przedmioty. Być może to, co pozostaje po nas, to wyłącznie rzeczy, które stają się impulsem do snucia opowieści o ich właścicielach. Taką historię próbuje stworzyć Piotr w *Świstkach*. Stan ten inicjuje długotrwały proces rozliczenia się z przeszłością i zamykania pewnego etapu życia. Śmierć członka rodziny w opowiadaniu staje się również pretekstem do snucia opowieści o żyjącym bracie, który okazuje się nadwrażliwcem:

Czy jest coś smutniejszego? Bardziej rozdzierającego serce?... Śmierć, że rozbraja oburzoną myśl ludzką nieugiętym fatalizmem końca, przeznaczonego każdemu, zawsze jednak pozostaje dla naszego uczucia czymś niezupełnie pojętym, czymś, co się nie od razu i nigdy całkowicie, pomimo spełnionego faktu, nie przyjmuje w naszym umyśle, tak dalece ona sama i jej pojęcie wręcz są sprzeczne z drgającym w nas popędem życia¹.

Doświadczenie utraty staje się dla mężczyzny impulsem do snucia refleksji na temat śmierci, ale także kruchości ludzkiej egzystencji. Pogłębia w nim poczucie pustki powstałej po śmierci brata. Samo mówienie o zmarłym jest dla melancholika kluczowe i stanowi bolesny moment “zdobywania świadomości straty”².

Inny wizerunek figury mężczyzny nieobecnego pojawia się w opowiadaniu *Wybór*, w którym ojciec, głowa rodziny, ciężko pracujący koszykarz Trawnik postanawia znaleźć mężów dla swoich córek będących w ciąży. Przypomnijmy, iż przypadkowa ciąża była naznaczona ostracyzmem społecznym. Jak podkreśla Beata Obsulewicz-Niewińska “jedynie kobieta ponosiła odpowiedzialność, a zatem i karę, za złamanie społecznych i religijnych norm dotyczących życia seksualnego. Mężczyznom

1 Z. Niedźwiecki, *Świstki*, op. cit., s. 189.

2 P. Śniedziewski, *Melancholijne spojrzenie*, Kraków 2011, s. 38.

analogiczne zachowania uchodziły płazem¹. Sfera ludzkiej cielesności oraz erotyki zgodnie z dziewiętnastowieczną obyczajowością tożsama była z grzechem. Odpowiednikiem dychotomii sakralno-profańskiej stał się podział na obszary czystości i brudu². Mężczyzna w opowiadaniu Niedźwieckiego w porozumieniu z żoną decyduje się na poszukiwanie kandydatów na męża poza społecznością, w której funkcjonują, bo uważają, iż *outsider* doskonale przyjmie багаż córki, ale również – w przeciwieństwie do członków wspólnoty – nie spotęguje kolejnych plotek³. Nieplanowana ciąża staje się narzędziem opresji społecznej zmuszając do małżeństwa w imię konwenansów⁴:

Otóż nadeszła – sądził Trawnik – sposobność, jakiej nie godzi się pomijać, wydania której z dziewcząt. W miasteczku bowiem, choć oddalonym od chaty, wiadomo dobrze, co w niej zaszło i o męża stamtąd będzie niełatwo. Tu zaś ma przybyć chłopak młody, zamożny, obcy, nieświadom niczego, równie jak i jego stryj⁵.

Protagonista dokonuje tytułowego wyboru i decyduje, że za mąż powinna wyjść najstarsza córka, która urodziła dziecko (młodsza ostatecznie poroniła). Decyzja bohatera jest autorytarna, gdyż wierzy, że kobieta, posługując się słowami bohaterki powieści Elizy Orzeszkowej, "(...) to przedmiot nieobdarzony siłą samodzielnego ruchu. Nie ma dla niej ani szczęścia, ani chleba bez mężczyzny"⁶.

Warto podkreślić, iż społeczność wsi narzuca zdecydowanie bardziej restrykcyjne normy społeczne, gdyż środowisko, w którym na co dzień funkcjonują jest dość hermetyczne. Trawnik to manipulator, który skrzętnie nagina fakty i zataja prawdę, młynarz natomiast poddaje

1 B. Obsulewicz-Niewińska, "Nieobałamucona" wrażliwość. Pisarze okresu pozytywizmu o filantropii i miłosierdziu, Lublin 2008, s. 293.

2 T. Cegielski, Tabu a samotność w kulturze wiktoriańskiej Anglii, [w:] Kobieta i rewolucja obyczajowa. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. Wiek XIX i XX, t. IX, pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarcza, Warszawa 2006, s. 32-33

3 Por. S. Fita, Plotka w twórczości Bolesława Prusa, [w:] Mieszczaństwo i mieszczańskość w literaturze polskiej drugiej połowy XIX wieku, pod red. E. Ihnatowicz, Warszawa 2000.

4 O małżeństwie w kontekście pomnażania majątku w prozie Michała Bałuckiego (Mąż-spekulant) pisze Dariusz Piechota. Por. D. Piechota, Świat mężczyzn, op. cit., s. 105.

5 Z. Niedźwiecki, Wybór, [w:] idem, Opowiadania. Tom I, op. cit., s. 67.

6 E. Orzeszkowa, Marta, Lublin 1979, s. 168.

się i ostatecznie wybiera mniejsze zło. Nieobecny, a tak według Trawnika potrzebny narzeczony dla obu córek, staje się tu kwintesencją patriarchalnego świata, bo tylko mężczyzna pozwoli kobiecie funkcjonować w społeczności, zapewni jej odpowiedni byt, czy wreszcie zdejmie z niej hańbiące brzemię nieślubnego dziecka.

Warto również zwrócić uwagę na to jak kształtują się relacje damsko-męskie w opowiadaniach Zygmunta Niedźwieckiego, ponieważ stają się one głównym motorem działań, lecz jednocześnie nie są bezinteresowne, gdyż często w takich układach mężczyźni nastawieni są na zysk. Przeczy to rzecz jasna ideałowi męskości funkcjonującemu w kulturze Zachodu w drugiej połowie osiemnastego wieku, a opierającemu się na triadzie: siła woli, honor i odwaga¹. Bohaterowie są uwikłani w relacje, w których niewiasty stają się towarem², a sami funkcjonując w patriarchalnym systemie przekładają ponad wszystko tylko męsko-męskie relacje w przestrzeni publicznej. U Niedźwieckiego mężczyźni są także ofiarami patriarchy i nie uosabiają męskiego wzorca siły, odwagi czy waleczności. To przede wszystkim filistrzy, których "cechami konstytutywnymi są: przeciętność, zmaterializowanie i obłuda"³.

W relacjach z kobietami bohaterowie są równie zblazowani co wyrachowani. Często opierają się one na kłamstwie, jak w przypadku opowiadania *Pierwszego maja*, w którym mężczyzna celowo straszy kobietę potencjalnymi możliwościami zamieszek na ulicach tylko po to, aby się do niej zbliżyć. Robi to wyłącznie z kaprysu i chęci z jednej strony wyśmiania kobiety, którą od zawsze traktował dość pogardliwie (głupiotka żona z wyższych sfer), a z drugiej strony chce się sprawdzić jako mężczyzna-zdobywca. Snuje wymagowaną historię, aby wprowadzić niepewność i zasiać w kobiecie lęk. Nieobecny małżonek pozostaje kompletnie nieświadomy, w jakiej sytuacji znalazła się jego żona⁴. Warto w tym kontekście przyjrzeć się figurze nieobecnego mężczyzny, który tylko pozornie wydaje się kwintesencją koncepcji *self-made-ma-*

1 Por. M. Szczepaniak, Męskość w opresji? Dylematy męskości w kulturze Zachodu, op. cit., s. 29.

2 M. Skucha, Ładni chłopcy i Szalone, op. cit., s. 147.

3 D. Piechota, Moderniści w krzywym zwierciadle, [w:] idem, Świat mieszczan, op. cit., s. 140.

4 Z. Niedźwiecki, Pierwszy maja, [w:] idem, Opowiadania. Tom I, op. cit., s. 124.

na Samuela Smilesa¹. Z jednej strony bohater jest nieobecny fizycznie w domu w związku z czym nie stoi na straży rodziny. Z drugiej zaś nieobecność ta wynika z jego pracy, której nadrzędnym celem jest zapewnienie bytu materialnego członkom rodziny².

Nieobecni bohaterowie Niedźwieckiego bardzo rzadko marzą o prawdziwej miłości, a kiedy są zakochani zazwyczaj bywają nieszczęśliwi. Dlatego też relacje damsko-męskie traktują instrumentalnie. Małżeństwa zaś przypominają transakcję handlową, w której obowiązuje zasada, kto pierwszy, ten lepszy³. U schyłku XIX wieku opis targu matrymonialnego wywoływał zastrzeżenia nie tylko wśród emancypantek, ale również moralistów. W 1897 roku Marie Corelli opublikowała artykuł *The Modern Marriage Market*, w którym podkreśliła, iż kobiety z wyższych sfer nie wychodzą za mąż z miłości, lecz są sprzedawane swoim panom⁴. Corelli porównała rynek matrymonialny do targu niewolników w Stambule, podkreślając, iż „Anglicy to społeczeństwo zbrodniczych hipokrytów, formalnie wyrzekli się niewolnictwa – po to, by ciągnąć zeń korzyści we własnym domu”⁵. W podobnym tonie wypowiada się Alicja Urbanik-Kopeć, która twierdzi, że „opowieść o małżeństwie w XIX wieku jest tak naprawdę narracją o pieniądzach”⁶. Słowa badaczki korespondują z opowiadaniem Niedźwieckiego, w którym ważniejszy jest układ finansowy, społeczne konwenanse niż miłość czy oddanie.

***

W niniejszym artykule jedynie zarysowałam figurę mężczyzny nieobecnego, która pojawia się nader często w twórczości Niedźwiec-

- 1 Więcej na ten temat: E. Paczoska, *Ojcowie i dzieci: dojrzewanie w modelu „self-help”, [w:] eadem, Dojrzewanie, dojrzłość, niedojrzłość. Od Bolesława Prusa do Olgi Tokarczuk*, Warszawa 2004, s. 13 i in.
- 2 Por.: J. Żadziłko-Sztachelska, *Czytanie Smilesa, [w:] Książka pokolenia. W kręgu lektur polskich doby styczniowej*, pod red. E. Paczoskiej, J. Żadziłkowskiej-Sztachelskiej, Białystok 1994.
- 3 T. Budrewicz, *Zasada 3P. O czym milczą rodziny w powieści pozytywizmu?*, „Napis” 2012, r. XVIII, s. 121-137.
- 4 T. Cegielski, op. cit., s. 37.
- 5 Ibidem.
- 6 Por.: A. Urbanik-Kopeć, *Matrymonium. O małżeństwie nieromantycznym*, Wołowiec 2022, s. 7.

kiego. Źródłem inspiracji pisarza była przede wszystkim codzienna egzystencja, w której bohater permanentnie poszukuje szczęścia, ale także próbuje odnaleźć swoje miejsce i w pewien sposób zdefiniować siebie jako mężczyznę żyjącego u schyłku XIX wieku. Ich nieobecność w przestrzeni domu często wynika z sytuacji materialnej i wiąże się z koniecznością podjęcia pracy z dala od domu rodzinnego (*Pierwszy maja*). Niekiedy też są oni poszukiwani przez rodziców w celach matrymonialnych (*Wybór*). W figurze mężczyzny nieobecnego uwidacznia się narastający u schyłku XIX wieku kryzys patriarchy, a co za tym idzie kryzys męskości¹. Znamionnym wydaje się również brak dzieci², a tym samym niemożliwość spełnienia się mężczyzn w roli ojca, głowy rodziny. Jak słusznie dowodzi Krystyna Kralkowska-Gątkowska³, schyłek wieku XIX obnaża degrengoladę męskich bohaterów, którzy funkcjonują w przestrzeni wartości, które z jednej strony odchodzą do lamusa, a z drugiej strony stają punktem odniesienia do próby stworzenia nowego męskiego wzorca w dobie kryzysu, obejmującego także kryzys w obrębie funkcjonowania rodziny. U Niedźwieckiego rodzina za każdym razem jest w pewien sposób dysfunkcyjna, bo w *Świstkach* rzeczy po zmarłym samotnym mężczyźnie porządkuje brat, w *Wyborze* potrzeba założenia rodziny stają się bodźcem do niemoralnych czynów, w *Pierwszym maja* głowa rodziny nie kontroluje tego, co dzieje się w jego własnym domu, a jego naiwna i łatwowierna żona staje się ofiarą manipulacji znudzonego bezczynnością innego mężczyzny. Przywołane tu opowiadania Niedźwieckiego mogą stać się przyczynkiem do szerszego spojrzenia na twórczość autora *Pularesa* w kontekście szeroko zakrojonych już studiów nad męskością⁴ i nad jej kryzysem.

- 1 Por. A. Winiarska, *Mężczyzna. Znaczy: Kto?*, [w:] *Męskość w kulturze współczesnej*, pod red. A. Radomskiego, B. Truchlińskiej, Lublin 2008, s. 26.
- 2 Na marginesie warto zaznaczyć, iż w opowiadaniu *Wybór* dochodzi do poronienia, które okazuje się być odbierane jako ulga dla kobiety, przyszłego narzeczonego i całej rodziny Trawnika.
- 3 Por.: K. Kralkowska-Gątkowska, *Męskość, dojrzałość, ojcostwo w powieści drugiej połowy XIX wieku*, [w:] *Rodzina w czasach przełomów: literackie diagnozy od XIX do XXI wieku*, pod red. K. Kralkowskiej-Gątkowskiej, B. K. Nowackiej, Katowice 2011, s. 37.
- 4 K. Kłosiński, *De(re)konstrukcja męskości*, "Teksty Drugie" 2015, nr 2.

BIBLIOGRAFIA (REFERENCES)

1. Araszkiwicz F., *Pozycja Zygmunta Niedźwieckiego w polskim naturalizmie*, "Roczniki Humanistyczne" 1953, 4/1.
2. Badinter E., *XY- tożsamość mężczyzny*, przeł. G. Przewłocki, Warszawa 1993.
3. Bieńczyk M., *Melancholia. O tych, co nigdy nie odnajdują straty*, Warszawa 2012.
4. Budrewicz T., *Zasada 3P. O czym milczą rodziny w powieści pozytywizmu?*, "Napis" 2012, r. XVIII.
5. Cegielski T., *Tabu a samotność w kulturze wiktoriańskiej Anglii*, [w:] *Kobieta i rewolucja obyczajowa. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności. Wiek XIX i XX*, t. IX, pod red. A. Żarnowskiej i A. Szwarca, Warszawa 2006.
6. Cieniuch S., *Kryzys męskości jako zmiana tradycyjnego paradygmatu*, [w:] *Męskość w kulturze współczesnej*, pod red. A. Radomskiego, B. Truchlińskiej, Lublin 2008.
7. Fita S., *Plotka w twórczości Bolesława Prusa*, [w:] *Mieszczanństwo i mieszczańskość w literaturze polskiej drugiej połowy XIX wieku*, pod red. E. Ichnatowicz, Warszawa 2000.
8. Kłosiński K., *De(re)konstrukcja męskości*, "Teksty Drugie" 2015, nr 2.
9. Kralkowska-Gątkowska K., *Męskość, dojrzałość, ojcostwo w powieści drugiej połowy XIX wieku*, [w:] *Rodzina w czasach przełomów: literackie diagnozy od XIX do XXI wieku*, pod red. K. Kralkowskiej-Gątkowskiej, B. K. Nowackiej, Katowice 2011.
10. Niedźwiecki Z., *Świstki*, [w:] idem, *Opowiadania. Tom 1*, pod red. D. Trześniowskiego i in., Lublin 2009.
11. Niedźwiecki Z., *Wybór*, [w:] idem, *Opowiadania. Tom 1*, pod red. D. Trześniowskiego i in., Lublin 2009.
12. Obsulewicz-Niewińska B., *"Nieobałamucona" wrażliwość. Pisarze okresu pozytywizmu o filantropii i miłosierdziu*, Lublin 2008.
13. Orzeszkowa E., *Marta*, Lublin 1979.
14. Paczoska E., *Dojrzewanie dojrzałość niedojrzałość. Od Bolesława Prusa do Olgi Tokarczuk*, Warszawa 2004.
15. Paczoska E., *Ojcowie i dzieci: dojrzewanie w modelu "self-help"*, [w:] eadem, *Dojrzewanie dojrzałość niedojrzałość. Od Bolesława Prusa do Olgi Tokarczuk*, Warszawa 2004.
16. Paczoska E., *Wokulski i czas wielkiej zmiany*, [w:] eadem, *Lalka, czyli rozpad świata*, Warszawa 2008.
17. Piechota D., *Małe formy narracyjne w twórczości Zygmunta Niedźwieckiego i Elina Pelina*, [w:] *Bułgaria i Polska: Paralele literackie i*

kulturowe. Studia, pod red. M. Grigorovej i J. Ławskiego, Białystok-Wielkie Tyrnowo 2022.

18. Piechota D., *Świat mężczyzn*, [w:] idem, *Świat mieszczan w prozie Michała Bałuckiego*, Białystok 2023.

19. Ratuszna H., *Od naturalizmu do młodopolskiej fantastyki – o przemianach gatunkowych noweli* [w:] *Z problemów krótkich form narracyjnych. Nowela młodopolska*, pod red. H. Ratusznej, Toruń 2006.

20. Skucha M., *Ładni chłopcy i Szalone. Męskość i kobiecość w późnym piarstwie Józefa Ignacego Kraszewskiego*, Kraków 2014.

21. Skucha M., *Męskości nowoczesne? Wiek XIX*, “Wielogłos. Pismo Wydziału Polonistyki UJ” 1(11), 2012.

22. Sobieraj T., *Bohaterowie wśród “ruin” i “błyszczących nędz” O konfliktach jednostki ze światem w utworach prozą Michała Bałuckiego*, [w:] *Świat Michała Bałuckiego*, pod red. T. Budrewicza, Kraków 2002.

23. Szczepaniak M., *Męskość w opresji? Dylematy męskości w kulturze Zachodu*, [w:] *Gender: Wizerunek kobiet i mężczyzn w kulturze*, pod red. E. Durys, E. Ostrowskiej, Kraków 2005.

24. Szmigiero K., *Męskość a szaleństwo: przedstawienie mężczyzn chorych psychicznie w literaturze i filmie*, [w:] *Męskość w kulturze współczesnej*, red. A. Radomski, B. Truchliński, Lublin 2008.

25. Śniedziwski P., *Melancholijne spojrzenie*, Kraków 2011.

26. Trzeźniowski D., *Polski Maupassant*, [w:] *Zygmunt Niedźwiecki. Opowiadania. Tom 1*, Lublin 2009.

27. Urbanik-Kopeć A., *Matrymonium. O małżeństwie nieromantycznym*, Wołowiec 2022.

28. Wilson C., *Outsider*, przeł. M. Traczewska, Poznań 1992.

29. Winiarska A., *Mężczyzna. Znaczy: Kto?*, [w:] *Męskość w kulturze współczesnej*, pod red. A. Radomskiego, B. Truchlińskiej, Lublin 2008.

30. Żadziłko-Sztachelska J., *Czytanie Smilesa*, [w:] *Książka pokolenia. W kręgu lektur polskich doby styczniowej*, pod red. E. Paczoskiej, J. Żadziłkowej-Sztachelskiej, Białystok 1994.